

UNIWERSYTET KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO

w Warszawie

WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

KIEROWNIK
KATEDRY PRAWA RZYMSKIEGO

Prof. dr hab. Anna Tarwacka

Recenzja

pracy doktorskiej

mgr Joanny Kulawiak-Cyrankowskiej pt. *Iusti prope mater et aequi. Utilitas a
interpretacja prawa rzymskich jurystów, Łódź 2022, ss. 263*

1. Temat pracy.

Rozprawa doktorska mgr Joanny Kulawiak-Cyrankowskiej zawiera analizę problematyki związanej ze stosowaniem argumentu użyteczności w rozstrzygnięciach jurysprudencji rzymskiej. Kategoria *utilitas* została przez Doktorantkę potraktowana ogólnie, bez zawężania jej do wybranych wersji ograniczających zakres przedmiotowy, jak na przykład *utilitas publica*, który to zabieg często bywa stosowany w literaturze przedmiotu. Tak szerokie ujęcie zagadnienia pozwoliło na dogłębną analizę problemu badawczego i wysnuć ciekawych wniosków. Wybór tematu należy zatem uznać za trafny i w pełni uzasadniony.

Autorka postawiła sobie za cel „określenie istoty kryterium *utilitas* w myśleniu prawniczym i wpływu tej kategorii na wykładnię prawa” (s. 17), przy czym starała się umieścić te rozważania „w szerszym kontekście intelektualnym, to jest z uwzględnieniem antycznej myśli retorycznej i filozoficznej” (s. 17). Odniesienie do dorobku retorów i filozofów stanowi istotne *novum* pracy i zasługuje na uznanie.

2. Podstawa badawcza i metoda pracy.

Podstawę źródłową prowadzonych przez Autorkę badań stanowią wspomniane już teksty literackie, w szczególności dzieła Cycerona i Horacego, jak również, czy może przede wszystkim, dzieła rzymskich jurystów zachowane w justyniańskich *Digestach*. Należy podkreślić, że Pani mgr Joanna Kulawiak-Cyrankowska co do zasady sama dokonała przekładów tekstów źródłowych, z rzadka jedynie posiłkując się dostępnymi

translacjami. Przygotowane przez nią tłumaczenia stoją na bardzo wysokim poziomie, stanowiąc jednocześnie pierwszą interpretację tekstów źródłowych. Potwierdza to kompetencje Autorki, i to zarówno w aspekcie prawniczym, jak i filologicznym.

Doktorantka zebrała imponującą liczbę ponad 450 pozycji bibliograficznych. Uwagę zwraca jednak poziom wykorzystania literatury podstawowej dla omawianego zagadnienia. Rzadko się zdarza, aby w pracach doktorskich w sposób tak jasny, klarowny i wyczerpujący przedstawiony został *status quaestionis*.

Tok rozumowania w pracy jest trafny i ma uzasadnienie w źródłach. Jest on też na bieżąco weryfikowany z obszerną literaturą przedmiotu. Wnioski zawarte w *Zakończeniu* potwierdzają spójność rozważań Autorki. W sumie należy stwierdzić, że mgr Joanna Kulawiak-Cyrankowska przedstawiła bardzo dobre opracowanie, oparte na dojrzałym warsztacie badawczym.

3. Konstrukcja pracy.

Praca oprócz *Wprowadzenia* (s. 5-22), zawiera trzy merytoryczne rozdziały podzielone na mniejsze jednostki redakcyjne, a także *Zakończenie* (s. 195-202), *Wykaz skrótów* (s. 229-230), *Indeks źródeł* (s. 231-241) i *Bibliografię* (s. 242-263). Całość uzupełnia jeszcze *Appendix A* zawierający fragmenty stanowiące przykłady rozstrzygnięć podjętych *utilitatis causa* nieomówionych szerzej w rozprawie, jak również wykaz tabel i wykresów. Konstrukcja rozprawy jest czytelna i prawidłowa, nie budzi żadnych zastrzeżeń. Warto podkreślić, że każdy rozdział zamyka podsumowanie. Jest to zabieg ze wszech miar wskazany. Świadczy o tym, że Doktorantka panuje nad materiałem, a z perspektywy czytelnika stanowi wygodny instrument podążania za tokiem rozważań.

4. Treść rozprawy doktorskiej – ważniejsze ustalenia i kwestie dyskusyjne.

W rozdziale pierwszym Doktorantka ogólnie przedstawiła znaczenie pojęcia *utilitas* w pismach jurystów, a następnie umieściła to zagadnienie w szerszym kontekście tekstów literackich. Odwołanie do pism Cycerona i poezji Horacego (głęboko wszakże zakorzenionej filozoficznie) umożliwiło stwierdzenie związku znaczeniowego między terminem *utilitas*, a pojęciami pokrewnymi, takimi jak *iustitia*, *bonum* i *aequum*. Ta konstatacja prowadzi do wniosku, że *utilitas* nie mogła być kategorią stosowaną jedynie ze względów czysto pragmatycznych, musiała natomiast daleko wykraczać poza użyteczność w sensie dosłownym, stanowiąc bramę dla rozstrzygnięć słusnościowych.

Rozdział drugi dotyczy *utilitas* jako wytycznej interpretacji prawa. Doktorantka słusznie dokonała podziału na perspektywę mówcy i prawnika. Retoryczny aspekt procesów sądowych miał niebagatelne znaczenie dla wyrokowania, stąd też warto było przyjrzeć się badanemu pojęciu w tym kontekście. Natomiast juryści zajmowali się znajdowaniem rozwiązań problemów prawnych, a nie faktycznych i dlatego *utilitas* miała w ich pismach szczególne znaczenie, co ujawnia się już przy lekturze słynnych tekstów dotyczących zadań jurysty, a także definicji i podziałów prawa (D. 1,1).

W rozdziale trzecim mgr Joanna Kulawiak-Cyrankowska zajęła się analizą poszczególnych kazusów zawierających rozstrzygnięcia *utilitatis causa*, przy czym na początek przebadła pisma Cyserona, a następnie zajęła się przypadkami opisywanymi przez jurystów. Generalnie rzecz ujmując, *utilitas* pozwalała wyjść poza sztywny porządek normatywny i proponować interpretację sprzeczną z istniejącymi przepisami bądź też wykraczającą poza zakres uregulowany normatywnie.

Podsumowanie przeprowadzonych badań przedstawiła Autorka w *Zakończeniu końcowych*, które stanowi zwieńczenie rozprawy i potwierdza bezdyskusyjnie kompetencje warsztatowe Doktorantki.

Moje wątpliwości budzi jedynie kilka kwestii. Nie są to jednak zarzuty, a jedynie sugestie dla Autorki tudzież problemy dyskusyjne, nad którymi warto się będzie zastanowić przed publikacją rozprawy, co swoją drogą stanowczo rekomenduję.

Po pierwsze zastanowić się trzeba nad przekładem samego terminu *utilitas*, który Doktorantka czasami oddaje jako „użyteczność”, „pożytek” czy „interes”, a czasem zostawia w brzmieniu łacińskim. Rozumiem, że polski odpowiedniki mają generalnie węższy zakres znaczeniowy, ale być może we wstępie należałoby się do tej kwestii odnieść i wyjaśnić proponowane rozwiązania.

Odradzam stosowanie metody polegającej na cytowaniu kilku tekstów źródłowych na raz, jeden po drugim, a następnie zbiorcze ich omówienie (np. s. 118-119). Każdy fragment lepiej by było skomentować osobno i dopiero dalej przeprowadzić zbiorczą analizę.

Czasami przekłady proponowane przez Autorkę są bliższe interpretacji niż tłumaczeniu, np. na s. 173, gdzie frazę *enimvero metus causa exceptio in rem scripta est* przełożono jako „natomiast zarzut z tytułu bojaźni wywołanej groźbą jest zarzutem, który można wnieść przeciwko każdemu kto odniósł korzyść z czynności dokonanej pod przymusem”. Oczywiście takie właśnie znaczenie ma *actio in rem scripta*, ale może korzystniej byłoby to wyjaśnić osobno, a nie umieszczać bezpośrednio w przekładzie. To

chyba jeden z tych terminów, których lepiej nie tłumaczyć, zostawić go w brzmieniu łacińskim i dalej objaśnić.

W niektórych przypadkach opinie jurystów wyrażane *utilitatis causa* nie powinny być interpretowane bez uwzględnienia pewnego tła. Tak jest chociażby w przypadku tekstów dotyczących infamii nakładanej na osoby występujące na scenie. Przede wszystkim fragmenty *Digestów* dotyczące edyktu nakładającego infamię są podejrzewane o interpolacje. Edykt dotyczył raczej braku możliwości występowania w sądzie w cudzym imieniu. Jeśli chodzi o ujmę dotykającą osoby występujące na scenie, można prześledzić ewolucję norm w tym zakresie. Najpierw to cenzorzy nakładali na te osoby notę, która miała charakter powtarzalny i była wpisywana przy okazji każdego cenzusu. Z czasem grupa ta trafiła do edyktu *De postulado*. Termin *infamia* w odniesieniu do nich nie miał raczej charakteru technicznego (zresztą nawet w powołanym przez Doktorantkę D. 3,2,4 pr. pojawia się termin *ignominiosi* nawiązujący do kar cenzorskich). Początkowo infamia wynikała raczej ze skazania w *iudicium famosum*. Dopiero z czasem zakres („techniczny”) tego pojęcia uległ rozszerzeniu. Jeśli weźmie się pod uwagę korzenie tej sankcji znajdujące się w chronionych przez cenzorów *mores maiorum*, można łatwiej zrozumieć wyłączenie niektórych profesji poza zakres edyktu, który zdaniem jurystów został sformułowany zbyt szeroko. Nawet cenzorzy nie karali przecież wszystkich aktorów, pomijając na przykład wykonawców Atellany. Rozumiem, że takie analizy wykraczają poza ramy rozprawy, ale przynajmniej niektóre kwestie warto by było zasygnalizować w przypisach.

5. Ocena rozprawy doktorskiej

Rozprawę doktorską Pani mgr Joanny Kulawiak-Cyrankowskiej oceniam jednoznacznie pozytywnie. Stanowi ona znaczący wkład do dorobku polskiej romanistyki. Doktorantka zmierzyła się z trudnym zagadnieniem i osiągnęła zamieszone cele badawcze, wykazując dojrzałość naukową i predyspozycje do dalszej samodzielnej pracy. Jeszcze raz podkreślam, że praca powinna się ukazać drukiem, przy czym warto się zastanowić nad publikacją obcojęzyczną.

Podjęta tematyka jest bardzo trudna, a przy tym ważka. Doktorantka umiejętnie przeanalizowała badane zagadnienie, posiłkując się nie tylko źródłami prawniczymi, ale i literackimi, co stanowi ogromny atut rozprawy. Te ostatnie źródła można by było oczywiście uzupełnić, szerzej badając zachowany dorobek retoryczny, w szczególności deklamacje, w których także pojawiają się rozstrzygnięcia *utilitatis causa*. Trzeba jednak

podkreślić, że wybrana przez Doktorantkę baza źródłowa jest w pełni reprezentatywna. Sam fakt, że niektóre teksty trzeba było umieścić w załączniku, świadczy o tym, że przebadanie jeszcze większej ich liczby przekraczałoby ramy pracy doktorskiej.

6. Wniosek końcowy

Na podstawie przedstawionych powyżej ocen uważam, że recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie przez Autorkę problemu naukowego i odpowiada wymogom materialnym art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tj. Dz.U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.) w związku z art. 179 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1669 ze zm.), co uzasadnia nadanie Jej stopnia naukowego doktora. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgr Joanny Kulawiak-Cyrankowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego, uzupełniając jednocześnie ten wniosek postulatem wyróżnienia rozprawy.

Warszawa, dnia 12 września 2022 r.

